

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ГРИГОРОВ ОЛЕГ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 343.98

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕТОДИКИ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ ВНУТРІШНЬО
ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у приватній установі «Науково-дослідний інститут публічного права».

Науковий керівник –

кандидат юридичних наук, доцент

Крамаренко Юрій Миколайович,

Дніпровський державний університет внутрішніх справ,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Мінченко Сергій Іванович,

Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України,

заступник директора департаменту юридичного забезпечення;

кандидат юридичних наук

Мовчан Микола Іванович,

ГУНП в Черкаській області,

заступник начальника слідчого управління.

Захист відбудеться 24 грудня 2025 р. о 09.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Автореферат розіслано 20 листопада 2025 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Василь БЕРЕЗНЯК

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. З початком військової агресії російської федерації проти України (20.02.2014) в країні щороку збільшується кількість внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Водночас із повномасштабним вторгненням в Україну (24.02.2022) спостерігаються тенденції до стрімкого зростання кількості ВПО, які складно спрогнозувати у зв'язку з непередбачуваністю військових дій (станом на вересень 2025 р. зареєстровано більше ніж 4,5 млн ВПО). Такий стан вимагає постійного моніторингу ситуації, планового, а також екстреного впровадження дієвих державних заходів із врегулювання проблем, пов'язаних із вимушеним переміщенням громадян.

До головних напрямів державної політики щодо захисту прав ВПО насамперед належить вирішення соціальних та побутових питань, серед яких ключовими є: забезпечення ВПО житлом, працевлаштуванням, доступом до освіти та медичної допомоги, надання фінансової гуманітарної та волонтерської допомоги тощо. Водночас наявність об'єктивних та суб'єктивних негативних чинників у державній політиці щодо захисту прав ВПО обумовила виникнення та тривале існування низки проблем, які до сьогодні не вирішені.

Відчуття покинутості у ВПО, психоемоційні стрес-фактори, соціально-побутові проблеми, економічна нестабільність, недоліки державних програм захисту прав ВПО, відсутність доступу до соціальних послуг і правової підтримки та інші чинники стали основними передумовами асоціальної (маргінальної, деструктивної, шкідливої) поведінки значної частини ВПО. Найбільше занепокоєння викликають факти вчинення цими особами кримінальних правопорушень уперше (понад 70 %), поміж яких більше ніж 70 % становлять злочини.

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора кількість облікованих кримінальних правопорушень, що вчиняються ВПО, у 2020 р. становила 299, із них злочинів – 249 (83,3 %); у 2021 р. – 257 та 193 (75,1 %) відповідно; у 2022 р. – 928 та 617 (66,5 %); у 2023 р. – 2016 та 1446 (71,7 %); у 2024 р. – 1729 та 1239 (71,6 %); за 6 міс. 2025 р. – 673 та 426 (63,2 %).

Офіційні статистичні показники демонструють не стільки реальний стан протидії злочинам, вчиненим ВПО, скільки недосконалість механізмів запобігання та реагування на них, оскільки значна частина таких злочинів залишається латентною і не виявляється правоохоронними органами. Крім того, частина справ щодо злочинів, вчинених ВПО, які розслідуються правоохоронними органами та за якими особам вручено повідомлення про підозру, закривається за різних підстав, і матеріали не подаються до суду з обвинувальним актом, зокрема: у 2020 р. кількість кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених ВПО, у яких особам вручено повідомлення про підозру, становила 246 (98,8 % від облікованих злочинів, вчинених ВПО), а

поданих до суду з обвинувальним актом – лише 235 (94,4 % від облікованих злочинів, вчинених ВПО); у 2021 р. – 193 (100 %) та 182 (94,3 %) відповідно; у 2022 р. – 616 (99,8 %) та 598 (96,9 %); у 2023 р. – 1439 (71,3 %) та 1410 (69,9 %); у 2024 р. – 1236 (71,4 %) та 1203 (69,5 %); за 6 міс. 2025 р. – 419 (98,3 %) та 411 (96,4 %).

Наведене свідчить про безсистемність протидії злочинам, що вчиняються ВПО, на що значною мірою впливає низька ефективність оперативно-слідчої діяльності і тенденції до зростання їхньої кількості, а також відсутність відповідних методик розслідування цих кримінальних правопорушень.

У дослідженні зазначених проблем теоретичною основою дисертації стали праці вітчизняних учених, які здійснили значний внесок у розроблення криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, серед них: Л. Аркуша, В. Бахін, В. Берназ, В. Весельський, А. Волобуєв, М. Єфімов, В. Журавель, О. Зарубенко, А. Іщенко, Н. Клименко, О. Колесніченко, В. Коновалова, Е. Кринична, В. Лисенко, В. Лисиченко, Є. Лук'янчиков, Є. Макаренко, О. Мусієнко, В. Плетенець, М. Салтевський, Л. Сергєєва, Р. Степанюк, В. Тищенко, Л. Удалова, П. Цимбал, К. Чаплинський, С. Чернявський, Ю. Чорноус, В. Шепітько та багато інших.

Загальні аспекти протидії злочинам, що вчиняються ВПО, на різних наукових рівнях висвітлювали такі вчені, як: В. Болгов, Ю. Булгакова, Ю. Дорохіна, А. Йосипів, Ю. Курилюк, А. Мозоль, І. Огерук, Т. Огнєв, Б. Пазій, Ю. Соломко, Я. Ступник та ін.

Оскільки розслідування злочинів, вчинених ВПО, є частиною протидії злочинності загалом, то заслуговує на увагу дисертаційне дослідження, проведене у 2023 р. Ю. Булгаковою на тему «Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняють внутрішньо переміщені особи», в якому авторка здійснила спробу висвітлити окремий бік кримінально протиправної поведінки ВПО, частково надала характеристику ВПО (у кримінологічному аспекті), а також фрагментарно згрупувала об'єкти, на які посягають кримінальні правопорушення, що вчиняються ВПО. Однак поза її увагою залишилися питання, які стосуються специфіки виявлення й розслідування злочинів, вчинених ВПО, зокрема: їхні процесуальні та криміналістичні особливості, криміналістична характеристика цих кримінально протиправних діянь, слідчі ситуації та алгоритми, спрямовані на їх вирішення, організаційно-тактичні особливості проведення слідчих (розшукових) дій тощо.

Незважаючи на спробу авторів різнобічно дослідити проблематику протидії злочинам, що вчиняються ВПО, на сьогодні відсутні комплексні роботи, які розкривають методику їх розслідування.

Таким чином, відсутність комплексних теоретичних розробок методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, вказує на прорахунки у науковому забезпеченні потреб практики щодо протидії цим кримінальним правопорушенням, а також свідчить про своєчасність і необхідність дослідження цієї проблематики, що, зі свого боку, визначає її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до: Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 312-р; операційного плану заходів з реалізації у 2023–2025 роках Стратегії державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 07.04.2023 № 312-р.; Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275); Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30.04.2024 № 476; п.п. 11, 12, 13, 14, 22, 28 Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025–2029 роки, затвердженої наказом МВС України від 21.05.2024 № 326.

Мета та завдання дослідження. *Метою* дослідження є вирішення конкретного наукового завдання, що полягає в розробленні методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО. Комплексність мети, її багатоплановість зумовили необхідність вирішення таких *завдань*:

- надати криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, розробити структуру криміналістичної характеристики;
- охарактеризувати ВПО, яка вчинює злочини;
- систематизувати типові способи злочинів, що вчиняються ВПО;
- визначити обстановку та слідову картину злочинів, що вчиняються ВПО;
- визначити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, та розробити алгоритми дій слідчого, спрямовані на їх вирішення;
- визначити особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються ВПО;
- розкрити організаційно-тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема огляду та допиту.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають у діяльності правоохоронних органів України під час розслідування злочинів, що вчиняються ВПО.

Предмет дослідження складають теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО.

Методи дослідження. У роботі використовувались загальнонаукові та спеціально-наукові методи наукового пізнання, що обумовлені специфікою об'єкта та предмета дослідження, метою роботи і поставленими завданнями. Методологічну основу дисертації становить *діалектичний* метод, застосування якого дозволило сформулювати цілісну систему уявлень про сучасний стан та

перспективи організаційно-тактичного забезпечення розслідування злочинів, що вчиняються ВПО (підрозділи 1.1–1.4). *Системно-структурний* метод надав змогу встановити між окремими елементами структури кореляційні зв'язки, зокрема між: криміналістичною класифікацією злочинів, що вчиняються ВПО, та криміналістичною характеристикою (розділ 1); типовими слідчими ситуаціями початкового етапу розслідування злочинів, вчинених ВПО, та алгоритмами їх вирішення (розділ 2). За допомогою *порівняльно-правового й формально-юридичного* методів проаналізовано норми українського законодавства, що дозволило обґрунтувати висновки й пропозиції щодо їх уточнення (розділи 2, 3). *Соціологічний* метод застосовано під час узагальнення результатів аналізу кримінальних проваджень, а також даних опитування й анкетування слідчих, оперативних та експертних працівників Національної поліції України (підрозділи 1.2–1.4, розділи 2, 3). *Документальний і статистичний* методи застосовано для аналізу та узагальнення статистичної інформації й матеріалів оперативно-слідчої практики щодо розкриття та розслідування злочинів, вчинених ВПО, з метою оцінювання ефективності організаційного та тактичного забезпечення досудового розслідування (підрозділи 1.2–1.4, розділи 2, 3). Їх використання дозволило виявити недоліки як в організаційних, так і в тактичних аспектах проведення окремих слідчих та негласних слідчих (розшукових) дій (розділи 2, 3), а також прогалини в оперативно-розшуковому супроводженні. *Синтез* отриманих результатів дозволив сформулювати висновки за темою дослідження.

Емпіричну базу дослідження складають дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України (Офісу Генерального прокурора) за 2015–2025 рр.; узагальнені дані вивчених 274 кримінальних проваджень за темою дослідження; зведені результати опитувань 254 слідчих, 137 працівників оперативних підрозділів та 103 працівників експертних установ МВС України; матеріали оперативної, слідчої і судової практики протягом 2015–2025 рр.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці криміналістики комплексним дослідженням теоретичних основ методики розслідування злочинів, вчинених ВПО. У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій, що вирізняються науковою новизною, а також мають вагомe теоретичне і практичне значення, зокрема:

у перше:

– доведено необхідність дослідження окремої міжвидової методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, на основі діалектичної єдності між системоутворюючими її елементами (криміналістична класифікація й характеристики) та іншими (слідчі ситуації, алгоритми дій, тактика слідчих (розшукових) дій та ін.);

– надано криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками (у широкому значенні) та запропоновано базову класифікацію для методики розслідування (у вузькому значенні), основою якої є поєднання ознак об'єкта/предмета

посягання та мотивів і причин: корисливі, ідеологічні, насильницькі, ситуативні (необережні), нетипові;

– виявлено кореляційні зв'язки між високим рівнем латентності злочинів, вчинених ВПО на територіях масової евакуації населення (окупованих/деокупованих), їх обстановкою та умовами, зокрема: а) об'єктивну неможливість запобігання корисливим, ідеологічним та насильницьким злочинам «традиційними» засобами; б) часткову відсутність заявників, свідків (смерть, перебування за кордоном, ухилення чоловіків від призову на військову службу); в) відсутність альтернативних заходів виявлення та запобігання: секторних патрулів з використанням БПЛА; міжвідомчих груп швидкого реагування в районах евакуації; відповідного обладнання на блокпостах (інтелектуальних систем розпізнавання облич), а також транспортних засобів; мап злочинності ВПО; заходів щодо виявлення викраденого майна;

– визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, вчинених ВПО, підставою для систематизації яких стало моделювання повторюваних (закономірних) станів досудового розслідування, що виникають у процесі виявлення інформації: про факт вчинення злочину і його способи; особу, яка його вчинила, та її місцезнаходження; сліди, залишені в результаті підготовки, приховування та вчинення злочинних дій;

удосконалено:

– теоретичну розробку структури криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються ВПО;

– систему типових способів злочинів, що вчиняються ВПО, як-от: 1) способи підготовки: вжиття заходів, які б унеможливили виявлення факту злочину та/або встановлення особи злочинця чи затримання на гарячому; підбір засобів вчинення злочину; вибір способу безпосередніх дій; вибір маршруту пересування та зникнення з місця злочину; моделювання поведінки під час вчинення злочину, а також у разі затримання правоохоронними органами; 2) способи безпосереднього вчинення – охарактеризовано відповідно до запропонованої класифікації (корисливі, ідеологічні, насильницькі, ситуативні) та суб'єктивного вибору злочинних дій і їх послідовності; 3) способи приховування: зникнення з місця події; виїзд на територію евакуації населення (у сірі зони), до держави-агресора або інших держав; знищення знарядь і засобів; переховування викраденого; відмова від давання показань та/або давання неправдивих показань;

– інформаційну модель криміналістично значущих ознак ВПО-злочинця (соціально-демографічні, моральні та психологічні), надано її криміналістичний портрет; сформульовано концептуальні підходи до поняття «ВПО-злочинець» та класифікації типів (професійні, ідеологічні, корисливі, ситуативні, нетипові);

– систему інформації щодо обстановки та слідів, які деталізують картину вчинення злочинів ВПО (згідно із запропонованою класифікацією злочинів);

– теоретичні підходи до взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються ВПО: надано авторське

поняття, визначено мету, суб'єкти, рівні, форми, прогалини; запропоновано шляхи оптимізації;

– організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми проведення огляду з урахуванням потенційних диверсійних загроз у частині комплексного використання в режимі реального часу сучасних інформаційних ресурсів, штучного інтелекту, спеціальних багатоцільових технічних засобів, комплексів та систем;

дістало подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо розроблення алгоритмів дій слідчого, спрямованих на вирішення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, на основі варіативного та сценарного підходів;

– теоретичні підходи до організаційно-тактичного забезпечення допиту підозрюваних, потерпілих та свідків (у тому числі ВПО, що ухиляються від призову на військову службу), зокрема щодо: використання процесуальних можливостей відеоконференції; тактики спонукання/переконання до давання показань та/або певних дій); способів вирішення слідчих ситуацій допиту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки і рекомендації, викладені в дисертації, становлять наукову та практичну цінність і можуть бути використані у:

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення законодавства та інших нормативно-правових актів України, що регулюють питання розслідування злочинів, що вчиняються ВПО;

– *практичній діяльності* – для вдосконалення слідчої діяльності органів досудового розслідування;

– *науково-дослідній роботі* – для вдосконалення методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО;

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації оприлюднені на двох науково-практичних конференціях, зокрема: Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність (м. Київ, 04–05 червня 2024 р.), Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі (м. Київ, 18–19 лютого 2025 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в семи наукових публікаціях за темою дисертації, з яких чотири – статті у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – стаття у зарубіжному науковому виданні з юридичних наук та дві – тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з основної частини (анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків), списку використаних джерел (243 найменування на 26-и сторінках) та 3-х

додатків на 32-х сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 268 сторінок, з яких 191 сторінка основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі аргументовано актуальність теми дисертації, розкрито рівень опрацювання проблеми, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, висвітлено методи, емпіричне підґрунтя дослідження, сформульовано наукову новизну, підкреслено наукове й практичне значення одержаних результатів, надано відомості про наукові публікації та апробацію матеріалів дисертації.

Розділ 1 «Криміналістична класифікація та характеристика злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Криміналістична класифікація та структура криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами»* проаналізовано сучасні наукові погляди на критерії криміналістичної класифікації злочинів, на підставі чого визначено наукову полеміку навколо двох основних підходів: класифікація повинна здійснюватися за одним критерієм; класифікація може здійснюватися одночасно за кількома критеріями.

У результаті застосування системно-структурного методу та філософських категорій (загальне, особливе, одиничне) визначено класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, у широкому значенні («загальне») та вузькому («особливе»): 1. У широкому значенні за такими критеріями: 1) об'єктом посягання; 2) характеристикою особи злочинця (стать, вік, освіта, робоча зайнятість, кримінальний досвід, ступінь зв'язку злочину зі статусом ВПО, кількісний склад співучасників, місце проживання, сімейний, фізіологічний, психічний та психологічний стани); 3) формою вини (умисел, необережність); 4) мотивами (корисливі, ідеологічні, політичні, релігійні, суспільні та ін.) та причинами (відсутність житла, роботи, фінансової допомоги, відмінності регіональних культур, протилежні погляди, психологічний стрес та напруженість тощо); 5) способом вчинення (з підготовкою та приховуванням, з одним із елементів та без них); обстановкою вчинення (місце, час, навколишнє середовище/умови); 2. У вузькому значенні – за поєднанням двох критеріїв (об'єкт/предмет посягання; мотиви/причини), які визначають групову унікальність («особливе»): корисливі; ідеологічні; насильницькі; ситуативні (необережні); нетипові.

Акцентовано увагу на тому, що матеріали судово-слідчої практики, а також статистичні дані на сьогодні не можуть свідчити про об'єктивну кількість злочинів, вчинених ВПО, особливо крадіжок. Опитування респондентів засвідчило високий рівень їхньої латентності на територіях евакуації населення (приблизно 35 %).

Досліджено концептуальні підходи до структури та змісту елементів криміналістичної характеристики. Їх узагальнення надало підстави визначити, що криміналістична характеристика злочинів, які вчиняються ВПО, – це

теоретико-прикладна інформаційна модель, що насамперед слугує вирішенню завдань досудового розслідування. До її змісту входять криміналістично значущі якісні ознаки (риси) найбільш важливих елементів (структурних складників), встановлені у результаті аналізу кількісних показників, інтерпретованого крізь призму зіставлення повторюваностей, що обумовлюють виникнення закономірностей.

Розроблено структуру криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються ВПО (особа злочинця, способи вчинення, обстановка, слідова картина).

У підрозділі 1.2 «Характеристика внутрішньо переміщеної особи, яка вчинює злочини» з'ясовано сутність терміно-поняття «ВПО, яка вчинила злочин» та надано авторське визначення: особа, яка офіційно зареєстрована як ВПО на території України та вчинила злочинне діяння для набуття такого статусу чи використовуючи такий статус та/або інший злочин на території, підконтрольній органам державної влади України, або на окупованих (деокупованих) територіях чи у так званих сірих зонах.

Встановлено, що індивідуальні риси злочинця відіграють важливу роль у методиці розслідування злочинів, вчинених ВПО. З'ясовано, що до таких рис (ознак) належать: соціальні, фізіологічні, морально-психологічні. Показано, що зазначені риси (ознаки) у гносеологічному аспекті повторюються. Їх узагальнення дозволило: 1. Охарактеризувати ВПО, яка вчинює злочин; 2. Виокремити типи ВПО-злочинця: професійні – для яких вчинення злочинів є усталеним способом життя та/або засобом існування (джерелом доходів), тобто постійне або епізодичне вдавання до злочинних дій (21 %); ідеологічні – вчинюють злочини на ґрунті стійких ідей та поглядів, політичних, культурних, расових, релігійних та інших переконань (8 %); корисливі – кримінально-протиправні посягання викликані внутрішнім переселенням та негативними матеріально-побутовими чи соціальними умовами (47 %); ситуативні – вчинюють злочини з необережності, неумисно, випадково (13 %); нетипові – вчинюють злочини з інших внутрішніх спонукань (наркотична залежність; нетерпимість до норм права, моралі, порядків, принципів та усталень), у зв'язку з раптово виниклим психоемоційним дисонансом, безпосередньо не пов'язаним з переселенням та/або набуттям статусу ВПО (11 %); 3. Дослідити психологічний портрет ВПО-злочинця у розрізі визначеної типології: 1) професійні: низька здатність або небажання інтегруватися в нових громадах; самовпевненість; низький рівень правосвідомості; уразливість та підвищене почуття до матеріальних потреб; розсудливість та розважливість; рішучість; імпульсивність; високий рівень самоконтролю та саморегуляції; 2) ідеологічні: ненависть або апатія до держави; відсутність (низький рівень) почуття патріотизму; відчайдушність у злочинних діях та ризикованість; егоїзм; розвинений соціальний інтелект; середній або високий рівень аналітичних здібностей; хибне сприйняття реальності; висока здатність побудови логічних ланок та виокремлення хибних причинно-наслідкових зв'язків; високе вміння виправдовувати та перебільшувати власні переконання; гнучкість та

пластичність у переконаннях; висока здатність до пристосування та приховування власних поглядів; комунікабельність та здатність до переконання інших; 3) корисливі: жорстокість; збудження; сварливість; перебування у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння; дратівливість; імпульсивність; задирилість; агресивність; 4) ситуативні: паніка; депресія, стрес (низький рівень стресостійкості); розгубленість; невпевненість; пригнічення; хвилювання; низька координація дій; загальна дезорієнтація та ситуативна втрата орієнтирів; вразливість; 5) нетипові: дратівливість; агресивність; егоцентризм; цинізм і грубість, відсутність співчуття; надмірна самовпевненість; прагнення до самоствердження або самовираження; зухвалість; нетерпимість; егоїзм; імпульсивність; задирилість; нахабство; потенційна схильність до вживання алкогольних чи наркотичних речовин; зневага до загальноприйнятих суспільних норм і правил поведінки.

У підрозділі 1.3 «Способи вчинення злочинів внутрішньо переміщеними особами» доведено, що об'єднуючим критерієм для класифікації усіх видів злочинів, які вчиняються ВПО, є поліелементний спосіб вчинення, відповідно до якого потрібно розрізняти способи: без підготовки та без подальшого приховування; з підготовкою та подальшим приховуванням (маскуванням); без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів; з підготовкою, але без подальшого приховування (маскування).

Охарактеризовано способи вчинення ВПО найбільш поширених та типових злочинів. Так, крадіжки із житла чи іншого приміщення *безпосередньо вчиняються*: 1) шляхом таємного проникнення (52 %): а) із подоланням систем захисту та охорони (подолання перешкод, охорони і сигналізації); б) без подолання таких систем (проникнення через відкриті двері, вікна, отвори, пролами) – 54 %; 2) зі згоди власника на доступ (48 %): найманих працівників; осіб, що представляються працівниками соціальних/комунальних служб, представниками громадських об'єднань, волонтерами та ін.; *підготовка передбачає*: вибір та вивчення об'єкта; вибір способу проникнення; добір засобів, знарядь та співучасників; вибір маршруту, способу приховування; обрання лінії поведінки та показань у разі затримання; *приховування здійснюється шляхом*: зникнення з місця події (виїзд за межі регіону, до окупованих територій або за межі України); позбавлення знарядь та засобів; переховування та збуту викраденого; давання неправдивих показань, здійснення опору правоохоронним органам тощо.

Акцентовано увагу на особливостях вчинення ВПО крадіжок на територіях евакуації, які відбуваються здебільшого вдень, без приховування дій з проникнення і слідів, звуків злому й роботи слюсарних інструментів. Визначено типові алгоритми крадіжок з приватних об'єктів: відкривання воріт шляхом злому замків за допомогою слюсарних інструментів (болгарки, пневморізів, кусачок); заїзд вантажним автомобілем (бусом) на територію; зламування замків дверей, решіток, вікон для отримання доступу до приміщення; завантаження майна до автомобіля; виїзд із прибудинкової території. *Підготовка найчастіше передбачає*: визначення локацій зон

евакуації; вивчення маршрутів руху; підготовку/придбання засобів, автомобілів (маскування); визначення об'єктів посягання – часто рандомно, у візуальний спосіб; *приховування*: маскування автомобіля під волонтерів чи підрозділ сил оборони (зміна номерів); створення уявлення у присутніх, що відбувається евакуація майна власниками; маскування зовнішності під військових, волонтерів, представників «Червоного хреста»; демаскування автомобіля перед блокпостами.

Визначено типові для ВПО види шахрайств та актуальні способи обману чи зловживання довірою: 1) фальшиві збори на благодійність та волонтерство (38 %); 2) надання неправдивих відомостей до органів влади та служб соціального захисту населення (62 %): неповідомлення (незазначення) відомостей про наявність нерухомого майна для отримання соціальних виплат (допомоги); підробка довідки ВПО; сприяння отриманню виплат як компенсації витрат за тимчасове розміщення ВПО; подання недостовірних відомостей про адресу фактичного місця проживання як ВПО; подання свідомо неправдивих або недостовірних даних з використанням електронної послуги «eВідновлення» стосовно таких, що не існують, або завищених розмірів наявних пошкоджень об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій.

Визначено способи інших видів злочинів (заволодіння транспортними засобами, незаконний обіг наркотиків, державна зрада, колабораційна діяльність, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту, умисні тілесні ушкодження).

У підрозділі 1.4 «Обстановка та слідова картина злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» з'ясовано, що типові закономірності, які характеризують обстановку злочинів, вчинених ВПО, потрібно розглядати за груповою класифікацією (корисливі, ідеологічні, насильницькі, ситуативні).

Охарактеризовано обстановку вчинення злочинів ВПО за часом, місцем, умовами, обставинами, які сприяють або перешкоджають злочинним діям, матеріальною обстановкою.

Визначено сліди типових злочинів, вчинених ВПО: 1) *корисливих*: показання потерпілих, свідків та підозрюваних; документи, речі, одяг; знаряддя та засоби; уламки дверей, замків, вікон, решіток, стін, скла тощо; транспортні засоби; сліди ніг, рук, зубів; волокна одягу, волосся, лупа; запахові сліди; переміщені та/або зламані предмети й речі; порізи, подряпини; відбитки на пилу, снігу, землі, піску; телефонні виклики, СМС-повідомлення; електронні та магнітні носії інформації охоронних фірм, державної служби охорони НПУ, системи «Безпечне місто»; бази даних та реєстри («Гарпун», «Армор», «Антарес», «Аркан», «Гарт-1»; Єдина інформаційна база даних про ВПО); 2) *ідеологічних*: публікації у ЗМІ; відеозаписи та фотографії сайтів; матеріали оперативно-розшукової діяльності та/або розвідувальна інформація; листування в месенджерах, електронній пошті; документи та/або їх копії; записи телефонних розмов і листувань; комп'ютерна техніка (SSD, жорсткі диски) та мобільні телефони; показання свідків і очевидців; 3) *насильницьких*: сліди рук

та ніг, одягу, взуття; тілесні ушкодження; зброя або засоби нанесення тілесних ушкоджень; пошкоджені об'єкти; 4) *ситуативних*: відеореєстратори, записи системи відеоспостереження та моніторингу «Безпечне місто»; мобільні телефони, планшети, ноутбуки; уламки та/або частини транспортних засобів, причепів, скла; одяг та його частини; попіл, залишки матеріалів; синці, рани, подряпини, травми кісток, ампутовані частини тіла); сліди ніг, рук; сліди транспортних засобів; пошкодження на транспортних засобах (ум'ятини, нашарування фарби тощо); пошкодження елементів обстановки; сліди біологічного походження; рідини.

Визначено умови, що сприяють злочинності ВПО на територіях евакуації: 1) відсутність власників (потерпілих/заявників) та охоронних засобів (сигналізації, тварин); 2) відсутність комплексних заходів протидії: секторних патрулів з використанням БПЛА, міжвідомчих груп швидкого реагування; автоматизованих (інтелектуальних) систем фіксації та розпізнавання автомобілів і пасажирів на в'їздах/виїздах населених пунктів; механізмів оцифрування майна, що перевозиться (відеофіксації, декларування із зазначенням серійних номерів, типів, моделей, марок й ін.); перевірок водіїв транспортних засобів на предмет причетності до крадіжок («мародерства»); 3) ускладнення ідентифікації майна на «блокпостах» у зв'язку з: відсутністю в інформаційно-пошукових системах речей як викрадених; складністю організації впровадження таких перевірок; 4) низький рівень реагування НПУ на факти вчинення злочинів.

Розділ 2 «Організаційні основи початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами»* акцентовано на тому, що особливе значення відіграють типові слідчі ситуації та алгоритми дій початкового етапу розслідування, оскільки встановлення злочинців та їх затримання переважно відбувається саме на цьому етапі.

Доведено, що основою систематизації типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, вчинених ВПО, повинно бути ситуаційне моделювання, сутність якого полягає в поєднанні/узагальненні повторюваних закономірностей кількох ситуацій, аналогічних в істотному відношенні, що виникають у результаті дозлочинних, злочинних чи постзлочинних дій ВПО. Узагальнення підходів до визначення типових слідчих ситуацій різних видів злочинів, а також результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень дозволили уніфікувати типові слідчі ситуації, які є найбільш характерними для першочергового етапу розслідування всіх злочинів, вчинених ВПО, та запропонувати їх систематизацію.

У підрозділі 2.2 *«Алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами»* встановлено, що наявні унормовані алгоритми роботи правоохоронних органів стосуються лише невідкладних процесуальних дій, оперативних та

інших заходів, що є значно вужчим у контексті потреби розроблення програмних (алгоритмізованих) комплексів, окреслених межами початкового етапу розслідування як повноструктурного елемента окремої методики. З'ясовано, що серед наявних відсутні алгоритми розслідування злочинів, учинених ВПО.

Визначено, що особливістю реагування правоохоронних органів на факти вчинення ВПО злочинів є необхідність правильно вибирати час (момент) фактичного й процесуального затримання, який повинен узгоджуватися з необхідною/достатньою кількістю доказової бази, своєчасним наданням безоплатної правової допомоги, психологом/педагогом/батьками/законними представниками дитини (у випадку затримання неповнолітнього) тощо.

Узагальнення наукових здобутків та думок опитаних респондентів дозволило розробити комплексні варіативно-сценарні алгоритми дій слідчого, спрямовані на вирішення типових слідчих ситуацій. Для цього охарактеризовано кожную ситуацію: *перша ситуація* характерна для вчинення злочинів ВПО, що відбувалися в умовах неочевидності, коли особа, яка його вчинила, мала достатньо часу зникнути з місця події, а заходів із запобігання або реагування виявилось недостатньо чи вони були відсутні. При цьому слідова картина не вказує на конкретну особу-злочинця, але окремі ознаки (група ознак) вказують на те, що злочин, імовірно, вчинено ВПО, зокрема: документи та їх копії, залишені на місці події, оформлені на ВПО; об'єктом/предметом злочину є суспільні відносини (матеріальні об'єкти), які для місцевого населення становлять особливу моральну, культурну, релігійну чи іншу цінність; *друга ситуація* найбільш характерна для очевидних злочинів із боку ВПО, які їх вчинювали способом, що не приховує особистих даних, або особисті дані є обов'язковим елементом вчинення таких злочинів, а також у випадку залишення слідів, що сприяють ідентифікації (шахрайство, державна зрада, колабораційна діяльність, ухилення від призову на військову службу та ін.); *третья та четверта ситуації* можуть виникати незалежно від конкретного виду злочину, що обумовлюється їх ситуативним виникненням та ефективністю заходів невідкладного реагування на злочини або збігом обставин у разі затримання злочинців представниками громадськості. Водночас четверта ситуація може виникати за певних умов: злочинні події відбувалися давно; неякісний збір або фіксація доказів працівниками, що здійснили затримання (відсутність чи несправність «бодікамер» тощо).

У підрозділі 2.3 «Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» з'ясовано, що метою такої взаємодії є запобігання, тобто недопущення нових кримінальних правопорушень, та реагування на факти вчинених злочинів.

Запропоновано під взаємодією слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, вчинених ВПО, розуміти законодавчо закріплені узгоджені й злагоджені дії (процес) двох і більше суб'єктів відомчого та/або міжвідомчого підпорядкування, які виконують різні правоохоронні функції (досудове розслідування, оперативно-розшукову діяльність), змістом яких є

ефективне застосування сил, засобів, заходів, процесуальних дій, способів, прийомів та методів з метою своєчасного запобігання правопорушенням та/або швидкого й повного розслідування злочинів під час виконання проміжних чи наскрізних завдань.

Визначено форми взаємодії: 1) процесуальні: виконання доручень оперативними працівниками на проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; спільне виконання завдань у складі слідчо-оперативної групи; спільне проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій; надання інформації на запити, листи, звернення та ін.; виконання доручень щодо розшуку ВПО, які вчинили злочин, та викраденого майна; виконання доручень щодо приводу осіб для проведення слідчих (розшукових) дій; затримання ВПО, що вчинили злочин, у порядку ст. 208 КПК України; застосування заходів безпеки до свідків, очевидців, заявників, а також співучасників, які уклали угоду про примирення чи визнання винуватості; 2) непроцесуальні: проведення оперативних нарад; взаємний обмін інформацією; збір інформації з метою визначення ризиків загрози вибуху або інших загроз для задіяних сил чи населення; аналіз первинної інформації та висунення версій; поточний та кінцевий аналіз ходу розслідування, виявлення недоліків та їх усунення; планування та узгодження слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, заходів оперативного пошуку в межах оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження; внесення змін та доповнень до плану; забезпечення слідчим методичного супроводження реалізації оперативно-розшукової справи та надання практичної допомоги оперативному підрозділу; передача слідчому матеріалів оперативно-розшукової діяльності та відкриття кримінального провадження; надання консультацій, обмін інформацією; взаємодопомога наявними ресурсами (силами, засобами); пошук понятих та статистів; доставляння спеціалістів інших підрозділів, органів, відомств, приватних експертів, адвокатів; визначення (пошук) установ, які проводять нестандартні види експертиз; допомога у налагодженні дій із членами міжвідомчих слідчо-оперативних груп та ін.

Запропоновано розглядати такі рівні взаємодії: 1) залежно від підпорядкування: відомчу – здійснюється в межах одного відомства; міжвідомчу – здійснюється в межах двох і більше відомств; 2) залежно від організаційно-штатної ланки: центральну – здійснюється на рівні апаратів центральних органів відповідних відомств та/або головних управлінь чи департаментів; міжрегіональну – здійснюється між управліннями оперативного обслуговування території кількох областей (регіонів) та/або міжрегіональних територіальних підрозділів; регіональну – здійснюється в межах управлінь, відділів, секторів однієї області (регіону) з метою об'єднання зусиль кількох територіальних підрозділів; місцеву – здійснюється для розслідування злочинів, учинених у межах оперативного обслуговування одного підрозділу (районного управління).

Встановлено, що суб'єктами взаємодії під час розслідування злочинів, вчинених ВПО, найчастіше є слідчі (детективи) та оперативні працівники:

НПУ; СБУ; ДБР; СІЗО ДКВС України; інших органів (БЕБ України, НАБУ, підрозділи Державної прикордонної служби України).

До оперативних підрозділів, що взаємодіють зі слідчими в Національній поліції України, належать підрозділи кримінальної поліції: Департаменту карного розшуку; Департаменту міграційної поліції; Департаменту оперативної служби; Департаменту оперативно-технічних заходів; Департаменту забезпечення діяльності, пов'язаної з небезпечними матеріалами; Департаменту боротьби з наркозлочинністю; Департаменту кримінального аналізу; Департаменту внутрішньої безпеки; Департаменту кіберполіції; Департаменту стратегічних розслідувань.

Констатовано, що головною формою взаємодії слідчих та оперативних працівників у контексті функціонального призначення останніх є проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Встановлено ефективність проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій залежно від груп злочинів, вчинених ВПО.

Визначено прогалини в організації роботи правоохоронних органів щодо протидії злочинам ВПО загалом та взаємодії між слідчими й оперативними працівниками під час їх розслідування зокрема, що дозволило запропонувати шляхи підвищення ефективності цієї діяльності.

Розділ 3 «Організаційно-тактичні основи проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Організаційно-тактичні особливості проведення огляду під час розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами» розкрито організаційні заходи та тактичні прийоми проведення огляду місця події, документів, месенджерів та інтернет-сайтів.

Виокремлено вузлові місця й об'єкти, що підлягають огляду, як-от: місце події та прилегла територія; об'єкти довколишнього простору, на яких залишилися сліди вчинення злочину, у тому числі транспортні засоби; мобільні телефони (SIM-картки) та комп'ютерна техніка (жорсткі диски HDD, SSD, оптичні CD-, DVD-диски, принтери, ксерокси, Wi-Fi-роутери); електронна пошта, месенджери, інтернет-сайти; документи, їх паперові та електронні копії (довідка ВПО, рішення, накази, довіреності, рахунки, чеки, квитанції тощо); інформація з електронних інформаційних систем (мережі «Інтернет»), доступ до яких не обмежується її власником та не пов'язаний із подоланням системи логічного захисту; будинки та споруди; предмети; особи (потерпілі, підозрювані), труп.

Визначено прогалини та прорахунки, які допускаються під час проведення огляду: низька організація підготовчих заходів або їх відсутність; нехтування заходами безпеки; несвоєчасне та поверхневе проведення; проведення огляду неповним складом слідчо-оперативної групи; порушена послідовність дій; частковий опис обстановки слідів та об'єктів; часткова фото-, відеофіксація або їх відсутність; здійснення фото-, відеофіксації на приватні мобільні телефони; відсутність вимірювання; низька якість або

відсутність схем огляду (використання роздруківок Google-maps); відсутність фототаблиць; відсутність вилучених слідів; неправильне упакування та збереження доказів; відсутність технічних засобів освітлення та засобів виявлення слідів.

У підрозділі 3.2 *«Організація і тактика проведення допиту під час розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами»* розроблено тактичні рекомендації щодо проведення допиту підозрюваних, потерпілих та свідків. Зосереджено увагу на невідкладності допиту підозрюваних – ВПО після їх затримання, що унеможливило координативні контрзаходи із протидії розслідуванню, створення хибного алібі, з'ясування наявного у слідчого реального обсягу доказової інформації.

З'ясовано, що подолання конфлікту допиту/опитування свідків у зв'язку із мобілізаційними заходами, які залишили місце події до приїзду слідчо-оперативної групи, потребує застосування окремих тактичних прийомів переконання в наданні показань, здійснення тактичних заходів із метою виключення можливості притягнення до відповідальності та унеможливлення їх мобілізації у випадку отримання згоди на надання показань, визначення законодавчо встановлених варіацій та можливостей надання показань із їх фіксацією, на які погодиться свідок/очевидець (проведення допиту в режимі відеоконференції та ін.).

Визначено такі підготовчі дії до проведення допиту: актуалізація наявних матеріалів кримінального провадження, визначення обставин, що зумовлюють з'ясування способу допиту (відеоконференція та визначення технічних умов її проведення, доручення органу досудового розслідування за місцем знаходження свідка, комунікація з безпосереднім виконавцем та інструктаж щодо переліку питань, які необхідно встановити), вибір місця й часу, кореляція допиту із заходами оперативного пошуку (розвідувальним опитуванням), з'ясування послідовності допитів та інших слідчих (розшукових) дій, вивчення особи допитуваного та визначення слабких сторін, визначення тактичних прийомів допиту, підготовка доказів для демонстрації, консультації з оперативними працівниками та спеціалістами у різних галузях тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичний аналіз і розв'язання наукового завдання, яке полягає в науковому обґрунтуванні та розробленні теоретичних основ методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО, із визначенням шляхів вирішення низки теоретичних і прикладних проблем, зокрема:

1. Надано криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, та доведено, що вона підлягає систематизації відповідно до філософських категорій «загальне», «особливе» та «одиничне». На теоретичному рівні вона повинна задовольняти потреби наукового пізнання та розглядатись у широкому значенні, у зв'язку з чим здійснюватись за кількома критеріями («загальне»). На

практичному рівні вона повинна задовольняти потреби діяльності слідчого як основа в окремій міжвидовій методиці розслідування поряд із криміналістичною характеристикою та розглядатися у вузькому значенні крізь призму відокремлених критеріїв («одиничне»), поєднаних у конкретну міжвидову класифікацію, яка визначає групову унікальність («особливе»).

Класифіковано злочини, що вчиняються ВПО, у широкому значенні («загальне»), а саме за: об'єктом посягання; характеристикою особи злочинця; формою вини; мотивами та причинами; способом вчинення; обстановкою вчинення. Кожен із цих критеріїв стосовно цілої системи є «одиничним».

Запропоновано таку базову криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, для методики їх розслідування (у вузькому значенні): корисливі – детермінуються фінансовими та матеріальними чинниками; ідеологічні – детермінуються політичними та ідеологічними переконаннями; насильницькі – детермінуються психоемоційним станом (посттравматичним стресовим розладом), вживанням на цьому ґрунті алкогольних чи наркотичних речовин, соціально-культурними суперечностями та ін.; ситуативні (необережні) – детермінуються місцем, навколишніми умовами; нетипові – не пов'язані із внутрішнім переселенням.

Розроблено структуру криміналістичної характеристики злочинів ВПО, що корелює з базовою криміналістичною класифікацією і містить обов'язкові елементи (особа злочинця, способи вчинення, обстановка, слідова картина).

2. Охарактеризовано ВПО, які вчиняють злочини, та сформовано криміналістичний портрет ВПО-злочинця: переважно це дорослі чоловіки (74 %) віком від 25 до 45 років (67 %), що проживають у містах (73 %) та не мають власного житла поза окупованою територією або територією ведення бойових дій (89 %), не мають постійного місця роботи (52 %), мають середню, професійну (професійно-технічну) або фахову передвищу (неповну вищу) освіту (83 %), одружені (56 %), психічно здорові, із негативними морально-психологічними ознаками, непрофесійні злочинці (79 %), які вчиняють злочини вперше (70 %), одноосібно (92 %), тверезо та усвідомлено (95 %), з корисливих мотивів або під впливом психологічного стресу, ідеологічних, політичних переконань, що детермінували злочинну діяльність.

Запропоновано типологію ВПО-злочинців (професійні; ідеологічні; корисливі; ситуативні; нетипові).

3. Систематизовано типові способи вчинення злочинів ВПО залежно від їх конкретного виду. Доведено, що у структурі криміналістичної характеристики переважають способи вчинення злочинів ВПО з підготовкою та подальшим приховуванням (маскуванням) (41 %), які є типовими для корисливих злочинів (крадіжки, шахрайства, незаконні заволодіння транспортними засобами), ідеологічних (державна зрада, колабораційна діяльність, ухилення від призову на військову службу) та деяких позагрупових (незаконний обіг наркотиків тощо).

Злочини, вчинені без підготовки, але з подальшим приховуванням слідів (29 %), притаманні таким способам їх учинення, як ситуативні та нетипові

(порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, умисні тяжкі та середньої тяжкості тілесні ушкодження, вбивства), та окремим видам корисливих (крадіжки ввіреного на збереження майна, крадіжки шляхом вільного доступу до майна).

4. Визначено обстановку та слідову картину злочинів, що вчиняються ВПО. Виокремлено типові місця вчинення корисливих злочинів: мирна територія, велике місто, поза районом чи регіоном проживання/реєстрації ВПО, приватні території (характерні для крадіжок), державні організації та установи (характерні для шахрайств). Встановлено час їх вчинення: робочі дні (69 %), шахрайства переважно вчиняються у денний час (89 %), а крадіжки та незаконні заволодіння транспортними засобами – у вечірній та нічний (76 %). Визначено особливості обстановки вчинення крадіжок на території евакуації та/або в так званих сірих зонах.

З'ясовано, що ідеологічні злочини (державна зрада та колабораційна діяльність) переважно вчиняються ВПО на окупованій території або у населеному пункті (регіоні), де проживає/зареєстрований ВПО. Це відбувається у денний час (96 %) у робочі дні тижня (97 %). Виявлено просторово-часову залежність їх вчинення від ступеня інтенсивності мобілізаційних заходів (посилені – 76 %; звичайні – 18 %; послаблені – 6 %).

Встановлено, що насильницькі злочини ВПО вчиняють переважно за місцем проживання (будинки, квартири) стосовно родичів, друзів, сусідів, рідше – малознайомих. Географічними місцевостями вчинення тілесних ушкоджень стосовно малознайомих осіб переважно є західні регіони. Визначено час їх вчинення (вечірній, вихідні дні) та обставини (вживання алкоголю/наркотиків).

Доведено, що вчинення ситуативних злочинів ВПО залежить передусім від місцевості. Визначено, що місцем вчинення порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту ВПО найчастіше є: незнайомі для водіїв дороги (68 %) поза населеними пунктами (57 %), зокрема спуски та схили (38 %), вузькі ділянки проїжджої частини (28 %), ділянки дороги з обмеженою оглядовістю (геометричними вигинами, придорожніми інженерними спорудами, насадженнями тощо) – 38 %, ділянки дороги з незадовільним станом покриття (23 %).

Окреслено сліди, характерні для типових злочинів ВПО.

5. Визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються ВПО: 1. Виявлено злочин, а особу (ВПО), що його вчинила, не встановлено; 2. Виявлено злочин, встановлено відомості про ВПО, яка(-і) його вчинила(-ли), але останню(-іх) не затримано: 2.1. Виявлено злочин, встановлено, що ВПО, яка(-і) його вчинила(-ли), перебуває на території України; 2.2. Виявлено злочин, встановлено, що ВПО, яка(-і) його вчинила (-ли), виїхав(-ли) до іншої держави; 2.3. Виявлено злочин, встановлено, що ВПО, яка(-і) його вчинила(-ли), виїхав(-ли) на непідконтрольну органам державної влади України територію та/або на територію держави-агресора; 2.4. Виявлено

злочин, встановлено, що ВПО, яка(-і) його вчинила(-ли), є військовослужбовцем(-ями) ЗСУ, НГУ або інших сил оборони; 3. Виявлено злочин, затримано ВПО, яка його вчинила (-ли), наявні джерела доказової інформації. 4. Виявлено злочин, затримано ВПО, яка(-і) його вчинила(-ли), джерел доказової інформації недостатньо та/або вони відсутні.

6. Розроблено варіативно-сценарні алгоритми дій слідчого, спрямовані на вирішення типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів, що вчиняються ВПО:

Ситуація 1: 1) варіації першої дії залежать від джерела повідомлення про злочин: а) джерелом повідомлення є потерпілий: приймається заява, здійснюється допит/опитування потерпілого, свідків/очевидців, організовуються заходи з переслідування за гарячими слідами; б) повідомлення надійшло від сторонніх осіб: здійснюється реєстрація події; проводиться опитування заявника; встановлюється особа потерпілого, визначається можливість прибуття; у випадку неможливості приїзду здійснюється допит у режимі відеоконференції; 2) здійснюється огляд місця події, виявляються відеозаписи, здійснюється їх вилучення, здійснюється перегляд записів у системі «Безпечне місто» та надсилається запит на їх отримання; 3) у випадку смерті потерпілого чи злочинця, а також механічних пошкоджень транспортного засобу, які унеможливають доступ до постраждалого, здійснюється виклик бригади швидкого реагування ДСНС України, проводяться рятувальні роботи, огляд трупа, транспортного засобу; вилучається транспортний засіб; 4) здійснюється орієнтування особового складу; 5) виявляються свідки, знаряддя, місця переховування злочинців, у тому числі з використанням службових собак, засобів спеціальної техніки (систем онлайн-спостереження, дронів); 6) проводиться допит/опитування наявних свідків та очевидців.

Ситуація 2 має розвиток у кількох сценарних варіаціях: варіант 2.1 (злочинець перебуває на території України): приймається заява/повідомлення; проводиться опитування/допит потерпілого, свідків, очевидців; здійснюється огляд місця події; проводиться огляд, фіксація та вилучення документів, аудіо- та відеозаписів, інтернет-сторінок; надається запит до Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України для отримання довідки з Єдиної інформаційної бази даних про ВПО; здійснюється перевірка за базами даних («Армор», «Цунамі», «Антарес», «Аркан», «Гарт-1», «Оберіг»); здійснюється орієнтування особового складу, надсилання спеціальних повідомлень (орієнтувань) до пунктів перетину державного кордону, блокпостів за можливими маршрутами руху; надаються доручення оперативним підрозділам на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; здійснюється перевірка за місцем роботи, реєстрації, фактичного проживання; проводиться огляд/обшук за місцем реєстрації/проживання; призначаються експертизи; *варіант 2.2 (злочинець виїхав до іншої держави):* збирається достатня доказова база (відповідно до алгоритму 2.1); організовується взаємодія з міжнародними поліцейськими

організаціями «Інтерпол», «Європол» або в межах двосторонніх договорів для вирішення питання про можливість проведення процесуальних дій на території країн перебування ВПО та/або їх екстрадиції до України; *варіант 2.3 (злочинець виїхав на непідконтрольну органам державної влади України територію та/або на територію держави-агресора)*: виявляється інформація в мережі «Інтернет», засобах масової інформації, проводиться її огляд; від оперативних підрозділів отримуються інформація та матеріали за результатами оперативно-розшукової діяльності; отримується ухвала слідчого судді для проведення спеціального досудового розслідування (in absentia); проводиться зняття інформації з електронних інформаційних систем; проводиться допит свідків; здійснюється огляд телефонів, листування в месенджерах та поштою; проводяться обшуки на деокупованих територіях; призначаються експертизи; *варіант 2.4 (злочинець є військовослужбовцем ЗСУ, НГУ або інших сил оборони): сценарій 2.4.1 (перебуває поза місцем дислокації підрозділу – у відпустці)*: проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; вирішується питання про підслідність та передачу матеріалів (за необхідності); встановлюється місцезнаходження військовослужбовця, здійснюється затримання в порядку ст. 208 КПК України, проводяться додаткові слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, а також складаються процесуальні документи про обрання запобіжного заходу; *сценарій 2.4.2 (військовослужбовець самовільно залишив частину)*: проводяться невідкладні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; вирішується питання про підслідність та передачу матеріалів (за необхідності); здійснюється взаємодія з Військовою службою правопорядку у ЗСУ; встановлюється місцезнаходження військовослужбовця, здійснюється затримання в порядку ст. 208 КПК України, а також складаються процесуальні документи про обрання запобіжного заходу; *сценарій 2.4.3 (військовослужбовець перебуває за місцем дислокації свого підрозділу та виконує службово-бойові завдання)*: проводяться заходи за сценарієм 2.4.2, здійснюється виїзд (до місця дислокації та вручення повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення); вирішується питання про можливість/доцільність затримання в порядку ст. 208 КПК України та обрання запобіжного заходу.

Ситуація 3: приймається заява/повідомлення про злочин, проводиться допит потерпілого, свідків; здійснюється огляд місця події, виявлення, фіксація та вилучення слідів, які мають доказове значення; проводиться огляд/особистий обшук затриманого та його допит; проводиться освідування/впізнання; проводиться обшук за місцем проживання; призначаються експертизи; надаються доручення оперативним підрозділам.

Ситуація 4: проводиться огляд; здійснюються рятувальні заходи, надається медична допомога; здійснюється виявлення, фіксація, вилучення слідів; здійснюється виявлення свідків та очевидців, невідкладно здійснюються їх допити (опитування); визначаються напрями руху та шляхи пересування злочинців (доріжка слідів); залучаються додаткові сили та засоби до

поквартирних обходів; проводиться виявлення, фіксація та вилучення електронних слідів; проводяться освідування затриманої ВПО, огляд речей, особистий/поверхневий огляд, пред'явлення для впізнання; проводиться установлення місцезнаходження радіобладнання (радіоелектронного засобу) в порядку ст. 250 КПК України; за участю оперативних працівників проводиться оперативна комбінація (тактична операція) із залученням штатних та позаштатних негласних працівників із метою отримання інформації від затриманого; проводиться дактилоскопування та/або негласне отримання порівняльних зразків, необхідних для проведення експертизи; призначаються експертизи.

7. Визначено особливості взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються ВПО: надмірний некомплект штату слідчих та оперативних працівників; низький професійний рівень працівників; зростання навантаження через збільшення кількості і тяжкості злочинів, які вчиняють ВПО; використання ВПО територій прифронтових громад для переховування; вербування ВПО для диверсійної чи розвідувально-підривної діяльності; високий ризик ураження місць проведення слідчих (розшукових) дій ракетними атаками та/або сучасними вибуховими пристроями дистанційного керування (мобільні телефони, «дрони-ждуни» тощо).

Запропоновано шляхи оптимізації взаємодії:

1) уведення спеціалізації: а) на відомчому рівні НПУ – на рівні територіальних управлінь: в управліннях карного розшуку ГУНП в областях – на лінії оперативного обслуговування протидії злочинам, вчиненим ВПО або щодо ВПО; у слідчих управліннях ГУНП в областях – на лінії розслідування злочинів, вчинених ВПО або щодо ВПО; в управліннях кримінального аналізу ГУНП – на лінії моніторингу злочинності ВПО; б) на міжвідомчому рівні – необхідно створити постійно діючі міжвідомчі слідчо-оперативні групи в обласних (територіальних) управліннях оперативного обслуговування прифронтових територій НПУ, СБУ, ДБР для протидії воєнним злочинам, у тому числі з виявлення/припинення, документування та розслідування фактів використання ВПО для диверсійної чи розвідувально-підривної діяльності;

2) організація силами НПУ, СБУ, НГУ, ЗСУ фільтраційних заходів щодо ВПО у межах перетину блокпостів під час евакуації населення з метою виявлення осіб із підвищеним ступенем ризику вчинення злочинів та встановлення щодо них оперативно-профілактичного контролю;

3) здійснення постійного контролю з боку керівників підрозділів щодо: своєчасного видання наказів про закріплення слідчих за оперативно-розшуковими справами для надання методичної допомоги; створення слідчо-оперативних груп із досвідчених працівників; планування заходів у кримінальних провадженнях, а також висунення та відпрацювання версій; отримання оперативної інформації та своєчасного її відпрацювання; своєчасного надання та якісного виконання доручень на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; направлення завдань на здійснення оперативних розробок; актуалізації професійних знань та

постійного вдосконалення навичок.

8. Розкрито організаційно-тактичні особливості проведення огляду. Доведено, що підвищення ефективності та безпечності огляду можливе за рахунок використання: а) БПЛА/квадрокоптерів, обладнаних оптичними приладами нічного бачення та тепловізорами, геолокаційними (супутниковими) комплексами, інтелектуальними системами розпізнавання розшукуваних осіб, транспортних засобів, вибухонебезпечних предметів на основі конфігурування інформаційно-вимірювальних засобів, елементів штучного інтелекту та баз даних; б) геоінформаційних систем, цифрових комплексів та глобальних систем позиціонування (GPS), які дозволяють у режимі реального часу спостерігати за місцем процесуальної дії, виявляти можливих злочинців, сліди, моделювати інтерактивну обстановку (на основі 3D-моделей); в) системи «Безпечне місто/регіон»; г) можливостей операторів мобільного зв'язку для централізованого вимкнення зв'язку всіх видів у зоні ризику; д) скринінгу мереж за частотами для виявлення сторонніх сигналів.

9. Розкрито організаційно-тактичні особливості допиту підозрюваних, потерпілих та свідків. З'ясовано, що в умовах сьогодення допит переважно відбувається у конфліктних ситуаціях, серед яких чільне місце займають утримання від прибуття на допит та небажання давати показання у зв'язку з мобілізаційними заходами, у яких беруть участь органи та підрозділи НПУ. Обґрунтовано, що для подолання таких ситуацій необхідно використовувати процесуальні можливості відеоконференції; тактику спонукання/переконання до давання показань та/або певних дій.

Сформульовано коло обставин, які підлягають встановленню під час допиту підозрюваних, потерпілих та свідків, у контексті групової класифікації злочинів ВПО.

Запропоновано тактичні прийоми допиту підозрюваних: встановлення психологічного контакту; зміна темпу допиту; створення напруження; застосування відеозапису в умовах системи Custody Records; спостереження за поведінкою допитуваного; надання речових доказів, документів, результатів експертиз відеодемонстрації злочину та показань свідків; створення уявлення про невідворотність покарання та поінформованість слідчого; роз'яснення положень законодавства щодо можливості укладення угоди про примирення або визнання винуватості та/або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання для проходження військової служби.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковано
основні наукові результати дисертації:*

1. Григоров О. О. Криміналістична характеристика внутрішньо переміщеної особи, яка вчиняє злочини. *Правові новели*. 2023. № 20. С. 176-180.

2. Григоров О. О. Способи вчинення злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2024. № 7 (67). С. 278-282.

3. Hryhorov O. Typical investigative situations of the initial stage of investigating crimes committed by internally displaced persons. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 4. Р. 55-60.

4. Григоров О. О. Криміналістична класифікація злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 4. С. 176-181.

5. Григоров О. О. Елементи криміналістичної характеристики злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 216-222.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Григоров О. О. Алгоритми дій слідчого на початковому етапі розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. *Актуальні проблеми імплементації наукових досягнень у практичну діяльність: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 04-05 черв. 2024 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2024. С. 21-23.

7. Григоров О. О. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 лют. 2025 р.)*. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 29-32.

АНОТАЦІЯ

Григоров О. О. Теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. – *На правах рукопису*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2025.

У дисертації на монографічному рівні досліджено теоретичні основи методики розслідування злочинів, що вчиняються внутрішньо переміщеними особами. Доведено необхідність дослідження окремої міжвидової методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО. У результаті дослідження сформульовано низку важливих теоретичних положень, висновків і рекомендацій. Зокрема, доведено необхідність дослідження окремої міжвидової методики розслідування злочинів, що вчиняються ВПО; надано криміналістичну класифікацію злочинів, що вчиняються ВПО, за кримінально-правовими та криміналістичними ознаками (у широкому значенні) та запропоновано базову класифікацію для методики розслідування (у вузькому

значенні), основою якої є поєднання ознак об'єкта/предмета посягання та мотивів і причини; розроблено структуру криміналістичної характеристики; виявлено кореляційні зв'язки між високим рівнем латентності злочинів, вчинених ВПО на територіях масової евакуації населення (окупованих/деокупованих), їх обстановкою та умовами; визначено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, вчинених ВПО, та запропоновано алгоритми дій слідчого, спрямовані на їх вирішення.

Сформульовано інформаційну модель криміналістично значущих ознак ВПО-злочинця (соціально-демографічних, моральних та психологічних), надано їй криміналістичний портрет; сформульовано концептуальні підходи: до поняття «ВПО-злочинець» та класифікації типів (професійні, ідеологічні, корисливі, ситуативні, нетипові). Удосконалено систему інформації щодо обстановки та слідів, які деталізують картину вчинення злочинів ВПО (згідно із запропонованою класифікацією злочинів).

Визначено теоретичні підходи до взаємодії слідчого з оперативними підрозділами під час розслідування злочинів, що вчиняються ВПО: надано авторське поняття, визначено мету, суб'єкти, рівні, форми, прогалини; запропоновано шляхи оптимізації.

Обґрунтовано теоретичні підходи до організаційно-тактичного забезпечення допиту підозрюваних, потерпілих та свідків (у тому числі ВПО, що ухиляються від призову на військову службу), зокрема щодо використання процесуальних можливостей відеоконференції; тактики спонукання/переконання до давання показань та/або певних дій); способів вирішення слідчих ситуацій допиту.

Ключові слова: алгоритми дій слідчого, криміналістична класифікація злочинів, кримінальне провадження, оперативні підрозділи, слідчі (розшукові) дії, слідова картина, способи вчинення, типові слідчі ситуації.

SUMMARY

Hryhorov O. O. Theoretical foundations of the methodology for investigating crimes committed by internally displaced persons. – The manuscript.

Dissertation for the candidate degree of legal sciences in specialty 12.00.09 – criminal process and forensics; forensic examination; operational and investigative activities. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2025.

The dissertation at the monographic level explores the theoretical foundations of the methodology for investigating crimes committed by internally displaced persons (hereinafter – IDPs). The need to study a separate interspecific methodology for investigating crimes committed by IDPs is proven. As a result of the study, a number of important theoretical provisions, conclusions and recommendations are formulated. In particular, the need to study a separate interspecific methodology for investigating crimes committed by IDPs is proven; A forensic classification of crimes

committed by IDPs is provided according to criminal-legal and forensic features (in a broad sense) and a basic classification for the investigation methodology (in a narrow sense) is proposed, the basis of which is a combination of the features of the object/subject of the offense and the motives and reasons; a structure of forensic characteristics is developed; correlations between the high level of latency of crimes committed by IDPs in the territories of mass evacuation of the population (occupied/deoccupied), their situation and conditions are identified; typical investigative situations of the initial stage of the investigation of crimes committed by IDPs are identified, and algorithms of the investigator's actions aimed at solving them are proposed. An information model of forensically significant features of an IDP criminal (socio-demographic, moral and psychological) is formulated, and its forensic portrait is provided; conceptual approaches to: the concept of an IDP-criminal and classification of types (professional, ideological, self-interested, situational, atypical) have been formulated. The information system on the situation and traces that detail the picture of the commission of IDPs crimes has been improved (according to the proposed classification of crimes);

Theoretical approaches to the interaction of the investigator with operational units during the investigation of crimes committed by IDPs have been determined: the author's concept has been provided, the purpose, subjects, levels, forms, gaps have been determined; ways of optimization have been proposed.

Theoretical approaches to the organizational and tactical support of the interrogation of suspects, victims and witnesses (including IDPs evading military service) have been substantiated, in particular regarding: the use of procedural opportunities of videoconferencing; tactics of inducing/persuading to give testimony and/or certain actions); methods of resolving investigative situations of interrogation.

Keywords: *algorithms of investigator's actions, forensic classification of crimes, criminal proceedings, operational units, investigative (search) actions, evidence, methods of commission, typical investigative situations.*